

պուլ կիւնքի իմթիհանքնըդտա տիտէի մէմնունիյէթլէ կէօրտիւկիմիզ անվալը թէրագգըյաթընըղէ սապիթ օլմուշ տըր : Արթըգ պուլնտան սօնրա տախի սիդէ լաղըմ օլան սայու զայրէթտէ դուսուր իթմէյերէք իգմալը թահսիլ իլէ՝ Տէօլլէթ վէ Միլլէթ նազարընտա մէմուռն վէ մէրդուլ օլմագ ֆէղայիլնի իքթիսապ իթմէլիսինիզ :

գիսիս մէջ դոհունսիւթիւան աջօր տեսայ :

Ուրեմն, ո՛ւ աշակերտք, դուք եւս կը պարտաւորիք այսուհետեւ յարաւ տեւ աշխատասիրութեամբ ձեռք բերել ձեր կոշման վերաբերեալ ուսմանքները և կատարելութիւնը, որոնցմով կարողանայք օգտակար հանդիսանալ Տէրութեան և Ազգին :

ԱՌԱՔԵԼԱՇՆՈՐՀ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐ ԵՒ ՄԵԾԱՐՈՅ ՀԱՆԴԻՍԱԿԱՆՔ

Ազգի մը կամ ժողովրդեան մը անցեալ ժամանակի պատմական կեանքը փրկաւէտ և օգտակար հայելի մ'է, որ ներկայ սերունդը մի առ մի կը տեսնէ ինչպէս իւր շքեղ փառաց պանծալի գեղանկարն, նոյնպէս իւր նսեմ աւուրց տխուր յիշատակութիւնը . ինչպէս Հայրենեաց պաշտպան և նորա պայծառութեան ջանախնդիր անմահ սատարներն, նոյնպէս նորա փառքը նսեմայնող ազգագրութ փառ մատնիչները : Այս նկատմամբ երբ մարդկային ազգի տարեգրութիւնը թղթատենք մեր աեսութենէն պիտի անցնին խումբ մի հրէշական ուրուականներու սևագիւմ ստուերներ, որք սոսկումն և համանգամայն զայրոյթ կը պատճառեն մեզ, եւ հատրնտիր քաջաց ահախտիլ լուսերեւոյթներ, որք մեր միտքն ու հոգին անսլաղում հիացմամբ կը լցուցանեն : Ահա գոռոզ և ամբարտաւան Քսերքսէս մի, որ մեծութեան և փառաց բարձր կատարէն մահ, գերութիւն և աւերած կը սպառնայ բովանդակ Յունաստանի, յանցս Թերմոփիլէայ քաջն Լեւանիդասէ կրած կոտորածէն յետոյ մի ըղիկնի միւսոյ Ելադայի դաշտերու մէջ

ի հող կը ծածկէ իւր անթիւ տիեզերաստան բանակներն, և ինքն կ'որ գլուխ, քամակաբեկ, մաղապուր կը զերծանի իրեն սպառնացող դժնդակ մահէն : Ահա գիւլաղնատիպ Գուլէէմս մը, որ իւր լայնալիճ աղեղամբ անգութ Վրիպերի սրտին երակը խռզելով՝ կը խորտակէ բռնութեան այն ամենածանր լուծը, որոյ տակ կը հեծէր տառապագին թշուառն Հելուէտիս : Բայց ինչմէ օտար ազգաց պատմական կեանքի մէջ թարթափիք, միթէ քաջորդւոյ անուամբ պարծենալու, մեր ներկայ կենաց զեղծումները բառնալու և մեզ յուսալիր ու փայլուն ապագայ մը պատրաստելու համար չունիմք մեզ օրինակ քանի քանի Ալօնի և Հայրենեաց նուիրական սեղանի վերայ ՚ի զոհ ձենձերուող քաջ նահապետակներ և դիւյազուններ : Թողունք ներկայն, թռչիմք, սլանանք յետախաղաց ընթացիւք ասկից չորեքտասան դար յառաջ, պատկերացնենք մեր երեւակայութեան առջեւ Հայաստանի հինգերորդ դարու ժողովրդական կենաց չքնաղ պատկերն : Ի՞նչ պիտի տեսնեմք անդ, միթէ աշխարհակալ հօր պետութիւն մի, որ ՚ի յագուրդ իւր

փառափրութեան զաշխարհ բովանդակ ՚ի հիմանց կը գլորդէ, բիւրաւոր կտրիճներ տարածամ մահուան անդունդին ճարակ կը տայ: — Ո՛չ, ճշմարիտ աստուածագոյն ժողովուրդ մի, անմահութեան գեղանշնց ճառագայթներով յափշտակուած Քրիստոս աստէր բաղմութիւն մի, որ հոգւով յերկինս կը վերադառնայ դէպ ՚ի յաւիտենականին գերադահ աթոռ, կը տեսնէ անդ զանմահ գառն — զՓրկիչն անկեղերաց — որ իւր թեւաց հովանւոյն տակ կը կոչէ մարդկութիւնը, կ'ըզայ լիովին Գողգոթայի սարի վերայ հեղեպ արեան մեծ խորհուրդը, և իւր սիրտը բոլորովին զմայլած աստուածութեան անհուն սիրոյ վերայ, կ'ուգեւորի երկնազդեցիկ զօրութեամբ, առ ոսն կը հարկանէ աշխարհիս ունայն սէրը, կը մերժէ անցաւոր մեծութիւնը, կը մերժէ փառքն ու վայելչութիւնը և երկնային լուսով բորբոքած իւր օրովն հրատապ ջերմութիւնը զուգայնելու համար համարձակ կը դիմէ ՚ի դաշտ նահատակութեան, կը հարկանէ կրօնի և աղբութեան փառ թըշնամին եւ փառաւոր յաղթանակ կը կանգնէ:

Դրացի ազգի հուժկու թագաւոր մի, Յաղիւրտ, որոյ յաղթական կառաց անւոյն տակ չարակաշխոճ կը խորտակին ազգք և աղինք, որոյ անկեղերաստան մեծութենէն տորափրմամբ կը գողան թագաւորը և պետութիւնը, յողբողք բաղդին գեղածիճազ ժպտէն յանսահման հրապուրուած կը ձգտի բարձրանալ, մինչեւ յամուս ծրարել իւր սէգ և ամբարտաւան գլուխը, կոյր ետականութեամբ յաջ և յահեակ կը սաւառնի, կը դառայ, պակուցանող շանթեր կ'արձակէ. իւր ճակտի վերայ պատուհասի ահռելի կնիքը կը կրէ. իւր ոսկեգահին խարխուլ պատուան

դանը բիւրաւոր օձիրներով ևւ եղեռամբ սեւացեալ մարդկութեան անբուռ ակերտեաց շեղակուտին վերայ դրած է... Բայց գեռ այսու անբաւական կը ջանայ իւր բարձր թռիչք մինչեւ անհուն թագաւորութեան տոհմաները հասցնել. կ'երգնու յարեւն Աստուծոյ — Որմոզի և Արհմայ — բնաջնջ առնել յերկրէ զՔրիստոսնէութիւն եւ հաստատել զօրէն մագութեան: Ուստի մեծ բանակ մի կ'ուղարկէ ՚ի Հայաստան, որպէս զի Հայերը զինու զօրութեամբ մոգութեան աշակերտեն:

Բայց ՚ի զնւր որտացին ամպերն, ընդլնցր ճայթեցին ամպրոպք, փայլատակեցին շանթիք և տեղացին կարկրովք սղառնուեաց: Ահա Հայաստանի աստուածատունի դրախտէն ՚ի վեր կ'ընձլւի յանկարծ քաջազգի շառաւիղ մի, Հայոց զարմին պատկ պարծանաց, Աղատութեան վեհ զինուոր, Վարդան չքնաղ տիպարն առաքինեաց, Հայաստանի հայրն բարեգութ, սարսափելին իւր թշնամեաց, նախանձելին քրիստոսնէից: Նորա աչերն հագւոյն մէջ ցղացող երկնային սրանչելի լուսոյ շողեր կ'աւտափայլին, հրափռ սիրտն Անմահին սիրով կը առչորի, խոյ մաքով՝ մհ, երբէք նա այս աշխարհիս մէջ չը յաճիր, դէպ ՚ի յաւիտենական կենաց բարձունքներու վերայ կը թեւարկէ: Արտեսնէ ինքնին ազգի խղճովի վիճակը, վանօրէից քանդումը, սուրբ տաճարաց կ'աւտուին, պիղծ աթու շանայ կանգնումը, ուրացեալ Վատակայ և իւր համախոհից դիւական ջանքն ու հնարքը մոգութեան դէնը Հայաստանի մէջ տարածելու համար: Արդգայ և լիովին խելամուտ կը լինի, որ Հայաստանի արքայական գահուն տապալու մէն զինի աղբութեան պահպանութեան միակ

տոյաճախը արտատնտեսական միացած էր Աւարեւելական Ս. Եկեղեցին, նա էր միայն Աղգութեան միացեալ շէնքային ամենամեծ և խորհրդաւոր օղբ, որոյ խորատեմք միութեան ամբողջ շրջ թայն պիտի քակուէր, և Աղգութեան կապերը պիտի խզէր, որով իւր քաղաքային իշխանութեան կործանեալ շէնքի բեկորներուն վերայ ՚ի սուգ ան մխիթար տակաւին ողբացող Հայն, յետ ժամանակաց հեթանոսական խաւարի մէջ իսպառ պիտի կորուսանէր իւր աղգայնութիւնը, անունը և յիշատակը : Այս դառն, բայց ճշմարիտ խորհրդածութիւնը յանհարկեա կը յուզէ զինքը, սիրտը կը ճմլի և կը մորմնի ազդի տպագայ թշուառութեան վերայ : այնպէս իմն կ'երեւի իրեն, որ իւր սիրելի Հայրենիքը Պարսից լուրջ զոյ բոցերուն մատնուած է, եկեղեցիք հիմն ՚ի վեր կործանեալք, հոյաչէն քաղաքք այրեացաւերք և ամայի, անտերունչ ժողովուրդն մաշեալ սպառեալ ՚ի սուր սուսերի թշնամեաց : Արտեսնէ իւր սիրելիքը, որ գետնաքարշ գաղտնի վնասմաներէն ՚ի զմէր կը պաղատին, ՚ի զմէր իրենց դողդօջ ձեռները տատանելով՝ կողկողալին ձայնիւ գթութիւն կ'աղաղակեն, անգութ թշնամին չը լսեր նոցա աղիողորմ ողբոց ճիշն աւ աղաղակը՝ որ բոցաճարակ հրդեհներու ոլորտապոտոյած խերուն հետ մինչեւ երկնից կամարները կը հասնին, ամեն կողմ սուր, ամեն կողմ ասպականութիւն, ծարաւի երկիրը գետայորդոր արեանց հեղեղներով կ'ոռագանի : Այս սրտաշարժ տեսարանը սրտմտութեան ահաւոր կոյծ մը կը շողացնէ իւր աչաց մէջ, այլ եւս չէ կարող հանդուրժել, երկնից և Հայրենեաց նուիրական սէրը սրտի խորանին մէջ իւր ամենաբարձր քերմատիւ ձանկն հայտած էր : Աղատութիւն,

կը դուռնէ, աղատութիւն խղճի և կրօնի, աղատութիւն Հայրենեաց : Աղատութիւն ձայն կը տան լերինք եւ անտառք, աղատութիւն ձորք եւ բլուրք, և աղատութեան ձայնը՝ իրրեւ երեքտրական հոսանք մը ՚ի քթթեւ կան բովանդակ Հոյաստանը կը ցնցէ և կ'ոգեւորէ : Աղատութեան աւետարեր գալուստը կ'ոյջունեն արք և կանայք, ծերք և մանկունք, աղատք և շինականք. զէնք կ'առնեն, զբահ կը գգենուն և աղատութեան լուսավոյշ զրօշակին ներքեւ կը խմբին :

Արդէն Պարսից մագախումբ բանակն հանգերձ Վասակաւ և այլ ուրացեալ իշխանօք Տղմուտ գետի դարափանց վերայ իւր բանակը դրած էր Ս. Վարդան եւս միաբանեալ նախաբարներով եւ զօրքերով՝ որոյ թիւը 66000 ի կը հասնէր, կը բանակի զէմ յանգիման թշնամեայն : Նախ քան զպատերազմն զօրաց եւանդալից ծառ մը խօսելով՝ կը բացատրէ յառաջագոյ ահաւոր պատերազմին մեծախորհուրդ նպատակը, կը քաջալերէ կը խրախուսէ զանոնք երբէք չ'երկնչիլ ահաւոր թշնամիէն, այլ արիութեամբ մարտնչելով ՚ի սրաշարսնութիւն Հայրենի Ս. Օրինաց, յերկինս՝ անմահութեան բիւրակնեաց պատկն ընդունիլ, և յերկրի՝ քաջ անուն ժառանգել դաւուց ՚ի դարս : Եւ երբ սեղան ուղղուելով ամենասուրբ Խորհուրդն կը մատուցուի և ամենեքեան կը հազօրդուին կենարար մարմնոյ եւ արեան Փրկչին, բոլոր բազմութիւնն երկնաւոր նահապետութեան սիրով վառուած՝ կը բոլբոլի և կը գոչէ միաբարբառ. « Հաւատարեոցի մահ մեր ընդ մահ արդարաց և հեղուքն արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ Մարտիրոսացն, եւ հաճեոցի Աստուած ՚ի կամաւոր պատարագս և և մի տայէ զեկեղեցի

իւր 'ի ձեռս հեթանոսաց ։ Ո՛հ, ի՞նչ սքանչելի եռանդ , ի՞նչ սրտառու ճայն , ահա՛ կը յուզի սրտերնիս , արտասուքն ինքնին կը հոսին աչքերէն , և ո՞ր աղամանդեայ սիրտ սոյն աղաւնեւրամ զուարթնոց քաղցրամիջիկ աւաջը լըսելով՝ կարող է անզգայ գտնուել : Ո՛վ տեսաւ կամ ո՞վ լուաւ երբեք քրիստոնէական արփիահրաշ լուսոյն ազգի մը հանրական զինուորութեան մէջ այսպիսի սքանչելի կերպիւ արտաբայելի : Ո՞ր երկիր կամ ո՞ր գաւառ երկնեց և ծնաւ մի աւուր մէջ սրբազան դիւցազանց և կը բարձրանան բլւերներ , լուսերամ հրեշտակներ . . . :

Արեգակը հորիզոնէն վեր կը բարձրանայ , ռազմական որսորդոստ ճայները և սոյն երկու հսկայ բանակները , Հայքն Պարսիկք ահագին բաղխմամբ իրար կը խառնուին : Տշմուտ գետը գոգցեստորսափած արագօրէն կը սահի շամբերու մէջէն իւր հետ տանելով շատ քաջերու արիւնաշաղախ դիակներ , լեռներն ու անտառները խուճապելոց յուսահատական աղաղակներով կ'արձագանգեն : Ահագին է Հայ դիւցազանց ջրղայինդ բազուկներու տուած հարուածն , շատ քաջաւոյգ Պարսիկ իշխաններ , որք գեռ առաւօտուն գարնանային կենաց քաղցր արեւը կը վաշելին , նախ քան զմիջօրեայն սանդաւրամետական անդունդը կը գահավիժին : Բայց ահա՛ որոտաց Մասիս , ցուրտ սառնամանիք հեղեղի պէս 'ի վայր սահեցան իւր ալեւոր ձակատէն . ձայն տուին լերինք , գոչեցին բլուրք , բաղնեցին ուժգին Հայկազանց սրտերն , դառն արտասուք թափեցին Հայոց շատ մանկոիք : Եւ ինչո՞ւ չ'ողբայ Աղբն , ինչո՞ւ չը հեծէ աշխարհն , երբ տեսնէ իւր հսկայ դիւցազնի կարմիր վարդի պէս թառամիլն , երբ տեսնէ զՄեծն Վարդան խաղմի դաշտին

մէջ դիտապրատ փռուած . բոցափայլ աչքերն խալառ մթապնեալ , մահուան մութ ստուերն իւր գէմբը սրտած , Հայոց կտրիճ զինուորներն մէկ մանգաղով հնձուած , գարնանային ծաղկալից դաշն նոցա սուրբ արետմբ ներկեալ : Ա՛հ , անկան , թօշնեցան , թառամեցան վարդապետ ծաղիկներու նման , որք գեռ իրենց կոկոններու մէջ չը փթթած ոտնակոխ կը լինին այգուն անգութ գաղանի մը գարշապարներուն տակ , սակայն իրենց անունն ու յիշատակը անմահ մնաց և պիտի մնայ իրենց արեամբ նուիրաւ գործեալ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ և Ազգի գոյութեան հետ : Նոցա սուրբ յիշատակը միշտ պիտի վառէ և բորբոքէ Հայ սրտերը դարուց 'ի դարս հաշակելու նոցա նահատակութեան հանդէսը :

Բայց Հա՛յք իմ և Եղբայրք , միթէ Արտաղու դաշտին մէջ անկեալ դիւցազանց յիշատակը տօնելով մեր երախտագիտութեան պարտքը լիովին կատարած կը լինիմք . միթէ մեք եւս չունինք այսօր մեզ համար անհատաւ կան սրարաբեր , որոց զայցումը նոյն իսկ Եկեղեցւոյ և Ազգի գոյութեան մեծ վտանգ կը սպառնայ : Մեք եւս չունինք այսօր մեզ դէմ ահագին ուստի մը՝ որ մեր անտարբերութենէն յոյժ և հոգի առած յաջ և յահեակ կը հարկանէ իւր երկաթի սուրն եւ ահագին կոտորածք ու նախճիրք կը գործէ , ազգաջինջ խռովութիւն կը յարուցանէ Ազգի խաղաղութիւնը վրդավեւու համար : Դարձնենք մեր տեսութիւնը Հայաստանի վերայ , զննենք նուրա մութ խորշերը և ահա մեզ պիտի ներկայանայ սրտաճմիկ տեսարան մը՝ որ մեր աչքերէն յորդ արտասուաց վտակներ պիտի քամէ : Խու՛մբ մի Հայ եղբարք՝ որք անագորոյն բռնաւորի

մը, տգիտութեան խաւարի անգութ ճիրաններուն տակ տառապագին կը հեծեն, որք ոչ իրենց պարտքը կը ճանչնան ոչ իրաւունքը: Ար թողուն որ անօրէն Քիւրսն Հայոց գիրգ կու սանքն ծաղիկ պէս խել ընտանեաց ծուցէն, կը թողուն որ Հայոց Ս. Եկեղեցւոյ նուիրական խորանն, որոյ սրբութեան եւ անարատութեան համար երբեմն Վարդանանց դարուն մէջ նուա հարքն զՊարսկիս լեղապատառ եւ գլխադատառ վանեցին անսուրբ ձեռքեր, հրէշային գաղաններ չարաչար սրբազոյն...: Ո՛ւր թողունք հասարակաց անուան նախատինք բերող այն սեւադէմ ճիւղներն, խաւարի կոյր արբանեակներն, որք դեռ քիչ ժամանակ առաջ իրենց դիւահնար մեքենաներով այնչտի մրկալից փոթորիկներ յարուցին Ազգին մէջ, անհամար թուիս ամպեր կուտակեցին նորա վերայ, որոց դժոխային փայլակն զարկաւ եւ վիրաւորեց Ազգին արդէն վերալից կեանքը:

Այսպէս ահա մեր սիրելի Ազգն թէ օտարներէն եւ թէ իւր խորթ որդիներէն յանհնարինս կը տառապի, իւր աղիողորմ հեծութեան ձայները զգայուն սրտերու խորը կը թափանցեն: Սակայն ի՞նչ է այս ամեն աղէտից պատճառն, ո՞չ ասպքէն տգիտութիւնը, որ շատ ազգեր յաւիտենական կործանման անդունդին մէջ գահալիժելէն զինի Հայ մարբերու վերայ եւս կը բռնանանայ այսօր եւ իւր ահեղ կոտորածը կը շարունակէ: Ո՛հ, ալ բաւական է Հնրք եւ եղբարք, սրբենք մեր Ազգին

թշուառ տրտառունքներն, պատենք սիրով նորա արիւնիաթաթառ վէրքերն, եւ ի՛նչպէս... յարատեւ ջանիք եւ անխնայ աշխատութեամբ պատերազմելով տգիտութեան խաւարի դէմ, զարնենք այդ մահազգեաց թշնամին եւ խորտակենք նորա բոլոր զօրութիւնը: Թող այսօր Տղմուտ դետի ակերը հանգչող դիւցազանց աճիւններէն փրկաւէտ կայծ մի չողայ, վառէ մեր առկայծեալ սրտերը, բորբոքէ եւ անմահայնէ: Ուխտենք այժմէն հանգոյն Վարդանանց նուիրել մեր անձը Ազգային յառաջագիմութեան համար: Այն, ուխտենք սիրել, միշտ սիրել, մեր թշուառ ու տառապալիւր Ազգն, նորա բարեօրութեան եւ բարեւաւութեան համար չը խնայենք մեր քիրտն, ջանքն ու աշխատութիւնը: Այն առնէն Ազգի մէջ խռովութեան որոմն սերմանող վարձկաններու սատանայական մեքենաները չարաչար պիտի խորտակին եւ ինքեանք խաղառ հալածական պիտի լինին Ազգի մէջէն, ինչպէս մութ շամանդաղները ՚ի ծագել արեգական: Այն առնէն Ազգը նոր ոգի, նոր եռանդ պիտի զգենու եւ ժամանակին համընթաց պիտի յառաջադիմէ: Այն առնէն պիտի կարողանամք ասել համարձակ թէ հարազատ որդիք եմք Վարդանանց, եւ ասպագան ռսկի տառերով պիտի դրօշմէ մեր անունը ալեւոր Մասեաց սարի վերայ:

Ա.-Երիս Կարապետեան
Պօլէյի Ալա. Ժառ.
Վարժարանի: